

Емилија Д. Станковић*

Правни факултет Универзитет у Крагујевцу

Срђан С. Владетић**

Правни факултет Универзитет у Крагујевцу

АВГУСТОВА РЕФОРМА БРАКА И ПОРОДИЦЕ

Сажетак

За време Августове дугогодишње владавине римска држава постаје најмоћнија античка империја. Увођењем новог облика државног уређења неминовне су биле измене, реформе или чак увођење нових органа, института и доношење нових закона. У низу закона које је донео, значајно место припада тзв. „кадукарним законима“ (*lex Iulia de maritandis ordinibus*, *lex Papia Poppea*) и *lex Iulia de adulteriis coercendis*, чији је циљ био заштита породичног морала и брака, као и повећање наталитета. У раду ће бити указано на стање римског друштва које је претходило овом законодавству, садржини ових закона, као и ефектима који су њима постигнути.

Кључне речи: Август, „кадукарни закони“, наталитет, породица, брак

1. БРАК И ПОРОДИЦА ПРЕ ДОНОШЕЊА ЗАКОНА

У старом Риму брак се закључивао *cum manu* (*manus* – рука, као симбол власти) где је жена и њена имовина долазила под власт мужа или његовог оца, или *sine manu* за који је довољно да брачни другови живе у фактичкој заједници и да имају вољу да закључе брак (*affectio maritalis*)¹, а њен отац би и даље задржао очинску власт над њом (*patria potestas*).

Мушкарци су се женили млади, до доби од двадесет година, за особу о чијем одабиру су се претходно договарали њихови очеви. Према Плутарху, кћери су удаване као дванаестогодишњакиње или још млађе, да би на тај начин могле тело и срце донети свом мужу у

* Електронска адреса аутора: emilija@jura.kg.ac.rs

** Електронска адреса аутора: svladic@jura.kg.ac.rs

1) D. 24, 1, 32, 13.

највећој мери чисто и недирнуто, односно чедност жене била је од нарочите важности за старе Римљане. За разлику од њих, жене старе Грчке удаване су зреле и страствено жељне брака, да би општење с мужем био почетак нежне љубави, и да би тела била довољно способна за трудноћу и порођајне болове јер, према Ликургу, сврха брака није ништа друго до рађање деце². То свакако не значи да је Римљанима наталитет био мање значајан од старих Грка. Напротив, од најстаријх времена, немати децу била је срамота, а рођење мушког детета највећа част. Наталитет је био велик, а подстицале су га потребе земљорадничког друштва и војних освајања, али и стара римска религија, у смислу одржавања породичног култа.

За Римљане брак је био „однос мужа и жене, заједница свих облика живота, установа божанског и људског права” (*Nuptiae sunt coniunctio maris et feminae et consortium omnis vitae, divini et humani iuris communicatio*)³. Они брак посматрају, не само као установу за рађање деце, већ као заједницу засновану на традиционалним, републиканским, моралним вредностима чији производ су деца, здрава и корисна, не само породици, већ и римској држави.

Ипак, римско друштво, нарочито у првој половини републике, одликује отворена доминација мушкарца над женом. Чедност која се захтевала од жене пре брака, и верност у току брака, није важила за мушкараце. Мушкарац ухваћен у прељуби није сносио никакве последице, док је жена, без суда, могла бити убијена због тога, а Гелије (*Gellius*) пише да је таква казна могла снаћи жену и ако би пила вино, што су проверавали њени сродници на основу пољупца у уста⁴. Неверна жена могла је бити кажњена и прогонством (*exilium*) на 200 миља од Рима⁵.

На почетку муж је могао протеривањем жене једнострано да раскине брак са манусом (*repudium*), али када је у питању брак без мануса, могао је престати споразумно или на захтев једног од супружника. Римљани су спомињали да се први од своје жене растао Спурије Карвилије (*Spurius Carvilius*) 230 година од оснивања Рима, односно 268 год. п. н. е⁶. Ипак, разводи су били реткост, а сексуални морал сиров и слободан, али, ипак подређен традиционалним породичним вредностима⁷.

2) Plutarh, *Usporedni životopisi*, Usporedba Likurga i Nume, 4, prevod Dukat Z., August Cesarec, Zagreb, 1988.

3) D. 23, 2, 1.

4) Gellius, *Attic Nights (Noctes Atticae)*, X, 23, translated by E. C. Rolfe, Loeb Classical Library, Cambridge, MA: Harvard University Press, 1927.

5) Tacit, *Anali*, II, 50, prevela Срепјас Lj., BMG, Beograd, 2000.

6) Plutarh, *Usporedni životopisi*, нав. дело.

7) Дјурант, В., *Историја цивилизације, Цезар и Христ* (превод Величков, Ј.), Београд, 1996, стр. 84-85.

Током времена, услед честих ратова, а нарочито пунских, у Рим се слило огромно богатство. Сељаци, који су поднели терет ратова, продавали су земљу због немогућности да се одупру конкуренцији богаташких имања са јефтином радном снагом, и одлазили у Рим да окушају срећу. Њиховим одласком нестајала је и једноставност и неискварени дух сеоског живота који су чинили најважнију црту римског карактера. Стара вера сељака-ратника поустајала је пред мноштвом, увезених богова Грчке и Истока. Свестан ужаса грађанских ратова, Хорације пише да је „*столеће пуно порока окаљало најпре брак, нараштаје и породични живот, и да се несрећа потекла из ових ратова проширила на народ и отаџбину*”⁸. Све је мање било људи, нарочито међу вишим слојевима, који су са одушевљењем прихватале мале радости и велике обавезе које су носили брак и породица. Примамљивији им је био луксуз и забава коју нуди Рим, од идиле старог и једноставног римског начина живота.

Временом, жене у Риму, на свој начин, постају све моћније. Говорећи о утицају жена на власт Катон Старији (*Cato Maior*) је рекао: „*Сви људи владају својим женама, ми свим људима, а нама наше жене*”⁹. Међутим, ни велики заговорник обнове старог римског морала и велики критичар понашања тадашњих жена није остао имун на њихове чари. Катон, пошто је остао удовац и оженио сина, био је веома склон општењу са женама, а у дубокој старости оженио је врло младу ћерку свог писара Салонија (*Salonius*)¹⁰. Склоност сласном ужитку захватила је већину мушкараца. Једни су се предавали љубави према младићима, други хетерама, трећи представама, пијанкама и пратећој раскоши, јер су у Персејевом рату брзо прихватили грчку наклоност сличним уживањима¹¹.

Разводи и прељубе постали су уобичајена ствар, нарочито међу вишом и средњом класом. Бракови и разводи, као и љубавне везе међу вишом класом одигравали су се због политичких циљева и увећавања богатства. На пример, Сула (*Sulla*) се женио пет пута. Прва жена била је кћерка врховног свештеника Метела (*Metellus*), Цецилија (*Caecilia*), затим Илија (*Ilija*), Елија (*Aelia*), Квелија (*Quelia*) и на крају Валерија (*Valeria*), жена велике лепоте и одличног рода – била је кћи Валерија Месале (*Valerius Mesalla*), потомка освајача данашње Месине¹². За Цезара постајало је опште мишљење

8) Квинт Хорације Флак, *Целокупна дела*, I, Оде, III, 6 (превео Атанасијевић, С. М.), Народна библиотека Вук Караџић, Крагујевац, 2005.

9) Plutarh, *Usporedni životopisi*, Marko Katon, 8.

10) Исто, 24.

11) Полибије, *Историје* I, XXXI, 25, превела Рицл М., Магница Српска, Нови Сад, 1988.

12) Plutarh, *Usporedni životopisi*, Sula, 6 и 35; Дјурант, В., *Историја цивилизације, Цезар и*

да је био врло склон разноврсним пожудама и да је на то спискао велико богатство. Завео је многе угледне жене, међу њима и жене Краса (*Crassus*) и Помпеја (*Pompeius*), који су са њим сачињавали први тријумвират. У јавности му је пребацивано што се из похлепе за влашћу оженио кћерком Суле, човека због којег је отерао жену која му је родила троје деце¹³. Ни у провинцијама се није уздржавао од мешања у брачне везе, што произилази из стихова који су певали војници у галском тријумфу: „Грађани, бдијте над женама, наилази ћелави прељубник”¹⁴. Плебејски трибун Хелвије Цина (*Helvius Cinna*) изјавио је јавно да је имао пред собом нацрт закона који му је Цезар наложио да га предложи, а према којем би било допуштено Цезару да се, у сврху рађања деце, ожени сваком женом коју хоће и са толико њих колико хоће. Зато га Курион (*Gaius Scribonius Curio*) назива „*мужем свих жена и женом свих мужева*”¹⁵.

Због све чешћег прилива странаца и њиховог многобројног потомства, као и ослобађања робова, изменила се етничка структура старог Рима. Држави је претила нестабилност јер се лојалност не може очекивати од људи у чијим венама тече крв покорених народа. Њих не краси чврстина карактера, храброст, љубав према отаџбини, национални понос и политичка мудрост старог Римљанина, односно старог аристократе¹⁶. Август се морао запитати како ли ће изгледати будућа римска аристократија. Уз то, међу рођеним Римљанима, окруженим примамљивим ужитцима метрополе, све је више нежења и неударних жена, бракова без деце или са једним до два детета.

2. КАДУКАРНИ ЗАКОНИ

Свестан моралног посрнућа који је доживео Рим његовог доба, а охрабрен сопственим интервенцијама и реформама у области привреде, војске, администрације, правосуђа, граница царства, комуникација, Август је, уз обнову старе вере, покушао да, доношењем неколико закона, очува и стари породични морал и брак, као и да повећа наталитет.

Августова опредељења и виђење ситуације делили су и римски писци и песници, који су својим делима подстицали и њега и народ – Августа, да донесе законе, а народ, да их прихвати. Ливије у уво-

Христ, нав. дело, стр. 158.

13) Svetonije, *Dvanaest rimskih careva*, Cezar, 50, preveo Hosu S., Naprijed, Zagreb, 1978.

14) Исто, 51.

15) Исто, 52.

16) Дјурант, В., *Историја цивилизације, Цезар и Христ*, нав. дело, стр. 258-259.

ду Историје Рима од оснивања града говори о све већем моралном пропадању Римљана којег види и као разлог вођења сурових грађанских ратова¹⁷. Хорације се позитивно изражава о дивљим Скитима и Гетима и моралности њихових жена које, за разлику од римских, не владају својим мужевима и не чине прелјубе. „Ако одлучно обуздаш разуздану самовољу, постаћеш славан, а на статуи биће урезано – „Отац градова”, каже, Хорације Августу у својим Одама¹⁸.

Први покушај у правцу породичних реформи начињен је, вероватно, око 28. године п. н. е., али о томе има врло мало извора и прилично су непоуздани. У сваком случају, тај покушај је пропао захваљујући отпору сенатора и ветезова¹⁹.

После десет година година други покушај је био успешнији. *Lex Iulia de maritandis ordinibus* (Јулијев Закон о брачним дужностима) донет је највероватније 18. године п. н. е., а *lex Papia Poppaea* 9. године н. е., који је добио име према конзулима у то време, Папију и Попеју (*Marcus Papius Mutilus* и *Quintus Poppaeus Secundus*)²⁰. Затим је донет *lex Sumptuaria* (Закон о раскоши) о коме се врло мало зна²¹.

Lex Iulia de maritandis ordinibus и *lex Papia Poppaea* предвиђају да грађани који нису у браку или немају деце губе право на наслеђивање, у целини, или делимично, те се називају још и кадукарни закони – *leges caducariae* (лат. *caducus* – који је отпао, односно део заоставштине без наследника зове се кадукарни)²².

Како ниједан од ових закона није сачуван, једини ослонац су подаци о њима који су „разбацани” у правним и књижевним изворима. *Lex Iulia de maritandis ordinibus* и *lex Papia Poppaea* помињу се у изворима као једна целина под називом *lex Iulia et Papia*, која је намењена очувању брака и подстицању рађања, те постоје потешкоће у тачном одређивању ком је од ова два закона одређена одредба припадала. С обзиром на то да је немогуће одредити шта је који закон регулисао, а циљ им је сличан, овај део је насловљен њиховим заједничким именом – Кадукарни закони²³.

17) *The History of Rome by Titus Livius*, praef. 9, Translated from the Original, with notes and illustrations by Baker, G. A. M., vol. I-VI, Bradford, S. F., Philadelphia, 1823.

18) Хорације, *Оде*, III, 24.

19) Propertius, *Elegies*, II, 7, Edited and translated by G. P. Goold, Loeb Classical Library, Cambridge MA: Harvard University Press, 1990; Tacit, *Anali*, III, 28; *Dio's Roman History*, 53, 13, 2, with an english translation by Cary, E., Vol. VI – VII, London – W Heinemann Cambridge Massachusetts Harvard University Press, 1955.

20) Svetonije, *Dvanaest rimskih careva*, Avgust, 31 и 34; *Dio's Roman History*, 54, 16, 1-2 и 56, 10, 1-3; Хорације, *Оде*, IV (Песма у славу стогодишњице – CARMEN saeculare).

21) Svetonije, *Dvanaest rimskih careva*, Avgust, 34.

22) Ulpijan, *Knjiga Regula*, 17, 1, priredio i preveo Ante Romac, Latina et Graeca, Zagreb, 1987.

23) Јовановић, М., *Августово брачно законодавство (Кадукарни закони)*, Београд, 1994, стр. 64.

У погледу овог законодавства Август је рекао: „Доношењем нових закона на мој предлог, многе сам обичаје предака поново увео јер многи су већ нестајали у нашем добу, и у многим стварима потомству сам дао практичне примере које би требало следити”²⁴.

Сви мушкарци од 25 до 60 година и све жене од 20 до 50 година морали су ступити у брак²⁵. Према *lex Iulia de maritandis ordinibus*, кажњавани су нежење и жене без мужева (*caelibes*) и парови без деце (*orbi*), а са друге стране даване награде за лица у браку и за рађање деце²⁶.

На основу овог закона, нежењама је било забрањено да примају наслеђе и легате, али су могли да прихвате фидеикомисе у целини²⁷. Према Гају, парови без деце (*orbi*), према каснијем Папијевом закону, губили су половину заоставштине и легата, а раније су могли да приме фидеикомисе у целини²⁸. Из овог Гајевог одломка може се са поприличном сигурношћу констатовати да ако су парови без деце раније могли да приме фидеикомисе у целини, онда су и раније та иста лица, као и нежење и жене без мужева, губили право на наслеђе и легате у целости, односно да су на тај начин кажњавани на основу *lex Iulia de maritandis ordinibus* као и нежење и жене без мужева. У супротном, односно ако би се Гајев одломак буквално схватио, произилази да су раније они који немају децу губили пола заоставштине и легата и имали право на фидеикомисе у целини, што је бесмислено²⁹.

Из Гајевог одломка види се да је *lex Papia Poppaea* ублажио казну за парове без деце на забрану примања половине заоставштине и легата. Та имовина сматрана је имовином без наследника (*caduca*), а о евентуалном кршењу закона старали су се потказивачи (*delatores*). *Lex Papia Poppaea* представљао је Августов уступак побуњеним еквестрима због строгости *lex Iulia de maritandis ordinibus*³⁰. Ипак, Август је доношењем *lex Papia Poppaea*, ради боље примене, повећао награде потказивачима које су они добијали ако се на суду утврди да су лица на која се односи закон узели забрањени део заоставштине и легата. Уколико се не нађе наследник, остатак имовине одлазио је у државну благајну. Али, ти „ревностни чувари закона” запретили су Риму, Италији и свим грађани-

24) *Дела Божанског Августа*, 8, 5, превод и коментар: Снежана Ферјанчић, Београд, 2000.

25) Улпијан, *Књига Регула*, 16, 2.

26) *Dio's Roman History*, 54, 16, 1.

27) Гај, *Институције* (превод Станојевић, О.), II, 286, Завод за уџбенике, Београд, 2000.

28) Исто, II, 286а.

29) Упореди са Cherry, A. D., *Studies in Marriage Legislation of Augustus*, Saskatoon, Saskatchewan, 1981, стр. 8-9.

30) Svetonije, *Dvanaest rimskih careva*, Avgust, 34; *Dio's Roman History*, 56, 1, 2.

ма, те су многи својим имањима платили њихову похлепу. На крају, Тиберије је одлучио, тражећи лека овом злу, да се коцком изабере пет бивших конзула и исто толико сенатора, чији је задатак био да спрече, за јавност напету, примену закона и донесу олакшање³¹.

Lex Iulia de maritandis ordinibus је одредио да жене не могу ступити у други брак после смрти мужа пре истека једногодишњег рока, а код развода пре истека шест месеци, док *lex Papia Poppaea* предвиђа две године по смрти мужа, те 18 месеци после развода³². Тиме се желело да жена једно време проведе у жалости због смрти мужа, али и да би се очинство учинило извесним после престанка брака.

Према *lex Iulia de maritandis ordinibus*, забрањено је сенаторима и њиховим потомцима да узму за жену ослобођеницу или ону која се сама, односно њен отац или мајка, бавила глумачким позивом, као и ону која се бавила проституцијом. Осталим слободно рођеним особама забрањен је био брак са глумицом, подводиачицом или особом коју је подводиачица или подводиач ослободио, као и особом која је осуђена за прељубу³³. Разлози ових забрана су свакако недостојност и неморал који прате појединце, одређена занимања и друштвене групе, као и здравље будућег порода.

Врло брзо после доношења овог закона Август је морао да реагује. Наредио је да девојка мора имати најмање десет година да би се верила и да ниједна веридба неће важити ако мушкарац није оженио вереницу у року од две године од веридбе, односно док не достигне пунолетство (12 година). До ове наредбе је дошло из разлога што су мушкарци нерасположени за брак верили девојчице да би избегли казну забране прихвата наслеђа и легата која је погађала нежење. Кад се обави веридба они добијају статус ожењеног човека, јер се налазе у положају који води ка браку, а до брака никада не би дошло³⁴.

У Дигестама у књизи 50, у наслову „Значење израза”, Гај каже да „неко ко има једног сина или једну кћерку не сматра се особом без деце”³⁵. Ова дефиниција вероватно је дата због казни које су погађале оне који немају децу и награда за оне који имају више деце. Рађање деце, нарочито мушке, за Римљане је била велика срећа и част, али први законски подстицај подизању наталитета срећемо код Цезара. Он је наредио да гувернери сенаторских

31) Tacit, *Anali*, III, 28.

32) Ulpijan, *Knjiga Regula*, 14.

33) Dio's *Roman History*, 54, 16, 1; Ulpijan, *Knjiga Regula*, 13, 1-2; D. 23, 2, 44.

34) Svetonije, *Dvanaest rimskih careva*, Avgust, 34; Dio's *Roman History*, 54, 16, 7; Cherry, A. D., нав. дело, стр. 29

35) D. 50, 16, 148.

провинција имају једногодишњи мандат и да се бирају коцком, изузев сенатора који уживају специјалне привилегије због великог броја деце или брака³⁶.

Одредбе кадукарних закона које се односе на нежење, жене без мужева и парове без деце требало је да кроз повећање броја бракова и брачни морал, утичу и на повећање наталитета. Први корак у том правцу учињен је кроз *lex Papia Poppaea* који уводи *ius liberorum* (право преко деце), односно право родитеља да преко броја деце рођене у браку избегну одређене казне и стекну одређене привилегије. Често се термин *ius liberorum* меша или изједначава са *ius trium liberorum* (право преко трећег детета), што је погрешно. Разлика је у томе што *ius liberorum* имају и лица која имају само једно заједничко дете, и тиме излазе из круга парова који немају деце (*orbi*) и могу се међусобно наслеђивати, као и наследити имовину лица изван круга сродника³⁷. *Ius trium liberorum* представљао је право на привилегије паровима који су имали троје и више деце³⁸.

Тако су слободно рођене жене са троје деце и ослобођенице са четворо деце, биле ослобођене од туторства и могле су да прихвате заоставштину³⁹. Мушкарци који су у Риму имали троје живе деце, у Италији четворо, а у покрајинама петоро, могли су да избегне јавну дужност да буду тутори или старатељи. У овај број нису се урачунавала деца која су усвојена и унучад од кћери. Али, без обзира на материју коју су кадукарни закони регулисали, увек су се урачунавали потомци који су страдали на бојном пољу, јер се сматрало да у вечитој слави живе они који су погинули за отаџбину⁴⁰. *Lex Papia Poppaea* давао је предност при кандидовању за магистрате или управнике провинција ожењеним људима испред неожењених, као и онима који имају децу испред оних који их немају. Међутим, дешавало се да када се приближе избори за магистрата и жребање за провинције да кандидати без деце фиктивно усвајају децу, а када би добили место одрицали би се те исте деце. Зато је касније донета сенатска одлука да фиктивно усвајање не даје право првенства код кандидовања, нити се на основу тога може добити наследство⁴¹. Супротно од *lex Voconia*, према коме

36) Dio's Roman History, 53, 13, 2.

37) Јовановић, М., Чувено римско *Ius liberorum*, Зборник радова Правног факултета у Нишу, број 40-41, 2001, стр. 72-73; Улпијан, *Knjiga Regula*, 16, 1а.

38) Јувенал, Сатире, 9,79-90,Internet, <https://www.poetryintranslation.com/PITBR/Latin/JuvenalSatires9.php>, 17/10/2018.

39) Улпијан, *Knjiga Regula*, 29, 3; Гај, *Институције*, I, 145 и III, 44;

40) I. 1, 25pr.

41) Gellius, *Attic Nights*, II, 15; Tacit, *Anali*, XV, 19.

жена није могла да наследи имовину већу од 100.000 сестерција, *lex Papia Poppaea* предвиђао је да жене са већим бројем деце могу наследити и већу суму, и доделио Весталкама све привилегије које уживају жене са више деце⁴². Муж и жена, само на основу брака, могли су међусобно стицати једну десетину, а ако су имали претходне бракове, имали су право на онолико десетина колико имају живе деце из тих бракова. Ако су имали једно или двоје заједничке деце која су преминула после давања имена, имали би још једну или две десетине. Уз све ово, брачни другови могли су стећи и право плодоуживања, које може временом постати њихова својина ако имају заједничку децу⁴³. Ако ослобођеник остави имовину већу од 100.000 сестерција, а има мање од троје деце, из његове имовине патрону и његовим мушким потомцима, закључно са белим пчелама (деца чукунунука), припашће једнак део као сваком детету ослобођеника. Ако је ослобођеник имао троје и више деце, патрон и његови потомци су искључени⁴⁴. Патроне су имале скоро иста права као и патрони, под условом да имају, ако су слободно рођене, двоје деце, а ако су ослобођенице, троје. Међутим, ако патроне слободно рођене имају привилегију због троје деце, сматрало се да имају иста права као и патрони. Ово се није односило на патроне ослобођенице⁴⁵.

Сигурно је да су одредбе кадукарних закона утицале на брачне парове да начине макар једно дете како би избегли казне, а један део њих, подстакнут привилегијама, имао је троје и више деце. У одсуству могућности брачног пара да добије децу, забележени су и случајеви оплодње туђе жене уз накнаду, која подсећа на данашњу оплодњу донирањем семене течности, која је, за разлику од римске, анонимна, бесплатна и немогућа без биомедицинских помагала. Тако је грађанин Неволус (*Naevolus*) ангажован да, уз накнаду, оплоди жену другог човека. О томе у својим Сатирама врло сликовито сведочи Јувенал. Неволус се обраћа несрећном мужу: „*Има много домаћинстава која су могла да нестану због лошег брака, али су спашена посредством љубавника. Које да се обратиш? Незахвални и перфидни човече, зар теби баш ништа не значи што те ја представљам са синчићем и ћеркицом? Довољно си срећан да их прихватиш и рашириш вести о својој плодности. Окачи венац на своја врата. Отац си. Дао сам ти нешто чиме ћеш спречити сва оговарања. Сада имаш родитељска права. Захваљујући мени*

42) *Dio's Roman History*, 56, 10, 2.

43) Улпијан, *Књига Regula*, 15, 1-2.

44) Гај, *Институције*, III, 42.

45) Исто, III, 50.

можеш постати наследник и примити легате, а ако ти, уз додатну накнаду, начиним троје, имаћеш и друге погодности (привилегије за троје и више деце)⁴⁶. Овај Јувеналов пример, коришћењем данашњег речника, сведочи о случају где жена задржава генетске везе са дететом. О генетској вези мужа са дететом, случају када муж начини дете, на пример служавки, па она преда дете њему и његовој жени да га као родитељи одгаје, односно природној сурогацији, нема података у изворима, али може се претпоставити да су се и ти случајеви дешавали. Разлог за ову претпоставку може се наћи у Библији. У првој књизи Мојсијевој, рече Сара Авраму: „Господ ме је затворио да не родим; него иди к робини мојој, не бих ли добила деце од ње. И Аврам приста на реч Сарину”⁴⁷.

3. LEX IULIA DE ADULTERIIS COERCENDIS

Овај закон донет је, вероватно, у исто време када и *lex Iulia de maritandis ordinibus*⁴⁸. *Lex Iulia de adulteriis coercendis* карактеристичан је по томе што се њиме држава први пут упустила у регулацију породичних односа, приватног живота чланова породице, сексуалног морала, пре свега прељуба, о коме се до тада старала искључиво породица, а све то у циљу обнове римске породице по угледу на републикански систем вредности. Можда разлоге доношења овог закона најбоље одсликавају Хорацијево Оде. „Младе девојке врло рано почињу да вежбају љубавне вештине, а протеклом година налазе све млађе љубавнике и са знањем мужа пружају им забрањене сласти. Младеж рођена од таквих родитеља није била у стању да, као њихови храбри преци војници-сељаци, победи Антиоха Великог, Пира и Ханибала Страшиног”, каже Хорације⁴⁹.

Сматрало се да је жена починила прељубу уколико је општила са било којим мушкарцем, изузимајући мужа, док је мушкарац чинио прељубу само ако је општио са другом удатом женом⁵⁰. Прељубом, која је одувек била кривично дело, није се више бавио муж уз помоћ породичног савета састављеног од мушких сродни-

46) Јувенал, *Сатире*, 9, 79-90; О циљевима и врстама савремене сурогације видети: Влашковић В., „Најбољи интерес детета у контексту породичноправног аспекта услуге сурогације”, *XXI век – век услуга и услужног права* (ур. М. Мићовић), књига VI, Правни факултет Универзитета у Крагујевцу, 2015, стр. 247 – 272; Cheng, A. D., нав. дело, стр. 30.

47) *Библија*, Свето Писмо старог и новог завета, Прва књига Мојсијева (Постање), 16: 3, Глас Цркве, Шабац-Ваљево-Београд, 2005; Слично и Хамурабијев закон (Николић, Д. – Ђорђевић, А., *Законски текстови старог и средњег века*, Хамурабијев закон, 144, Ниш, 2002).

48) *Dio's Roman History*, 54, 16, 3; Хорације, *Оде*, IV, 5, 20-22; Propertius, *Elegies*, 4, 11, 45-47.

49) Хорације, *Оде*, III, 6, 25-32.

50) D. 48, 5, 34; I. 4, 18, 4.

ка⁵¹, већ је Август установио стални јавни суд у коме је суђено за дело прелјубе (*quaestio perpetua de adulteriis*)⁵².

Отац, како адоптивни, тако и природни, могао је да убије прелјубника без обзира на његов друштвени положај, ако га ухвати у својој или зетовој кући заједно са својом ћерком. Син породице, подређен очинској власти, ако затекне своју ћерку у прелјуби, не би је по слову закона могао убити, али ширим тумачењем закона то му је било дозвољено. Кривце, односно прелјубнике затечене на делу, у својој кући, изузимајући супругу, муж може убити само ако је реч о инфамним особама, онима који се баве проституцијом, робове и ослобођенике. Уколико убије и и жену, блаже је кажњаван, што се правдало његовим стањем, односно бесом који је изазвао психички бол и повреда части, на пример, кажњаван је прогонством. Ако је муж убио прелјубника, мора одмах отпустити жену и то објавити у три наредна дана, уз навођење с ким је и на ком месту жену затекао⁵³. Он се морао развести, иначе не би могао да оптужи жену за прелјубу ако су они и даље у браку⁵⁴. Мужу који није одмах отпустио жену затечену у прелјуби одређено је да одговара као кривац за подвођење (*lenocinium*)⁵⁵. Под кривцима за подвођење подразумевали су се само они мужеви који су остали у браку са женама ухваћеним у прелјуби, а не они који само сумњају да их жена вара⁵⁶. Жена није могла да оптужи мужа за прелјубу јер није имала право да било кога оптужи у кривичном поступку⁵⁷. Али, ако је он њу преварио са удатом женом чији отац или муж није оптужио њега за прелјубу, онда то може да уради отац преварене жене, рођак или неко трећи, у њено име⁵⁸.

Жене осуђене због прелјубе, кажњаване су запленом половине мираза, трећином остале имовине и прогонством на острво, док се мужу прелјубнику, уз прогонство одузимало пола имовине, с тим да морају бити прогнани на различита острва⁵⁹.

Под прелјубом се није сматрало општење са женским особама које су познате по томе што неселективно продају себе и прос-

51) Dionysius of Halicarnassus, *Roman Antiquities*, Translated by Earnest Cary, II, 25, 6, Vol. I, Cambridge Massachusetts Harvard University Press, London William Neinemann LTD, 1960.

52) *Dio's Roman History* 54, 30, 4.

53) Julije Paulo: *Sentencije*, II, 26, 1-7, preveo Ante Romac, Latina et Graeca, Zagreb, 1989; C. 9, 9, 4.

54) C. 9, 9, 11.

55) P.S. II, 26, 8

56) C. 9, 9, 2.

57) D. 48, 2, 1; C. 9, 9, 1.

58) Jacobs, A., *Maritus v Mulier: The Double Picture in Adultery Laws from Romulus to Augustus*, *Fundamina*, vol. 21, n. 2, Praetoria, 2015, стр. 284-285.

59) P.S. II, 26, 14; Tacit, *Anali*, II, 50 (нап. 95).

титиушу се свуда као блуднице, гостионичаркама, и са робињама уколико тиме њихова вредност није умањена или ако се на тај начин не вређа господар⁶⁰. Пошто проститутке нису подлегале овом закону, многе раскалашне жене вишег ранга пријављивале су се као проститутке како би избегле казне за прељубу. Тако је извесна Вистилија (*Vistilia*), пореклом из угледне преторске породице, изјавила пред едилима да има право да се проституише према старом обичају који почива на схватању да је и само јавно признање порока довољна казна за жену. Ипак, осуђена је и протерана на острво Сериф (*Seriphus*), у Егејском мору, а њен муж, Лабеон (*Labeo*), пошто није тражио законску одмазду, оптужен је за подвођење. Зато је донета сенатска одлука према којој је забрањено проституисање женама чији је муж, деда или отац био римски витез⁶¹.

Раније, муж је могао да се разведе простим обавештењем, Август је покушао да „ограничи разводе” увођењем непходних формалности. Развод је био ништав ако није обављен у присуству седам пунолетних сведока и ослобођеника особе која тражи развод. Ослобођеник је тражен да би се укључила особа која га је ослободила (отац, деда, прадеда, рођак)⁶².

Закон је оштро кажњавао блуд (*stuprum*). Блудником се сматрао онај који се упушта у погану раскалашност са мушкима, као и онај који заводи девице и удовице доброг понашања, гајећи код њих лажну наду да ће ступити у брак. Оваква лица кажњавана су одузимањем пола имовине⁶³. Ако неко добровољно пристане на оскврњење или неки други срамотни разврат, кажњавао се запленом пола имовине, па ни тестаментом није могао да располаже већим делом имовине⁶⁴.

У случају родоскрвнућа (инцеста), мушкарцу се одређивала казна прогонства на острво, док се жени дело опраштало, али само онда када оно није обухваћено са *lex Iulia de adulteriis coercendis*⁶⁵.

4. УМЕСТО ЗАКЉУЧКА – ЕФЕКТИ ЗАКОНОДАВСТВА

Августови закони, настали у циљу очувања институције брака, подизања наталитета и сексуалног морала су највећи и, с обзи-

60) С. 9, 9, 22; P.S. II, 26, 11.

61) Tacit, *Anali*, II, 85; Cherry, A. D., нав. дело, стр. 28-29.

62) Svetonije, *Dvanaest rimskih careva*, Avgust, 34; D. 24, 2, 9;

63) I. 4, 18, 4; D. 48, 5, 35 (34).

64) P.S. II, 26, 13.

65) P.S. II, 26, 15.

ром на стање римског друштва у време када су доношени, најамбициознији законодавни подухват ове врсте у старом веку. Ипак, ови закони завршили су неуспехом. Дјурантова тврдња да су они немарно израђени⁶⁶, претерана је, ако ни због чега другог онда из разлога што их немамо у целости испред себе. Пре би се рекло, да су циљеви ових закона превисоко постављени, а заједнички именитељ им је приватан живот и морал римских грађана (нарочито сексуални), материја која не може да се уреди искључиво законима. Зато је и забележен толики број покушаја избегавања ових закона. Казне за несклапање брака и нерађање деце избегаване су фидеикомисима, дуготрајном веридбом, усвајањем, а казне за прељубу, уписивањем жена да се баве проституцијом, док су потказивачи отели толика имања да су постали претња свим слојевима.

Август је и личним поступцима показивао да заиста верује у концепт моралног препорода. На пример, унуку чувеног говорника Хортензија (*Hortensius*), за чије су сиромаштво сви знали, поклонио је 1.000.000 сестерција да се ожени и изроди децу, што је овај учинио, добио четири сина и јавно се захвалио Августу⁶⁷. Свог омиљеног ослобођеника натерао је на самоубиство када је сазнао да заводи на прељуб угледне госпође⁶⁸. Ипак, Хорацијеве хвале у Песми (Химни) у славу стогодишњице (*Carmen saeculare*) да ће ови закони помоћи у умножавању нових нараштаја Рима, нису се обистиниле⁶⁹. „Ни број бракова, ни број деце није растао, напротив, све више и више било је породица без деце”, пише Тацит⁷⁰. Град је био препун становника, али је све више оних који нису пореклом Римљани. Обичан народ и похлепом заслепљени виши сталези нису могли да виде оно што и Август – да ће опадање породичног морала и броја староседелаца довести у опасност опстанак Рима.

Управо од доношења Августових закона, Рим је захватила права пошаст развода бракова⁷¹. Брак је за чланове виших сталеза постао посао који се обави и по неколико пута. „*Лишће са венца којим се красе врата приликом удаје ћерке, не стигне да се осуши, а она већ доводи новог младожењу*”, наводи Јувенал⁷².

У односу на старо право, ови закони били су хуманији и пра-

66) Дјурант, *Историја цивилизације, Цезар и Христ*, нав. дело, стр. 261.

67) Tacit, *Anali*, II, 37

68) Svetonije, *Dvanaest rimskih careva*, Avgust, 31.

69) Хорације, *Оде*, IV (Песма у славу стогодишњице – CARMEN saeculare).

70) Tacit, *Anali*, III, 25.

71) Carcopino, J., *Rim u razdoblju najvišeg uspona carstva*, preveli Ana Buljan i Tugomir Lukšić, Naprijed, Zagreb, 1981, стр. 104.

72) Decim Junije Juvenal, *Šesta Satira*, VI, 227, prevela Marjanca Pakiž, Izdavačka knjižarnica Zorana Stojanovića, Sremski Karlovci – Novi Sad, 1998.

веднији јер су мужу одузели право да сурово кажњава неверну жену и санкције су се колико, толико једнако односиле на оба пола. Ипак, то што је ово законодавство прељубу посматрало као преступ, показатељ је да је број прељуба био велик и да је и даље растао⁷³, па Тацит помиње „*нечувена прељубништва*” карактеристичана за то доба⁷⁴. Јувеналов мрки мудрац цаба призива *lex Iulia de adulteriiis coercendis*: „*Јулијски законе, где си? Зар спаваш?*”, на шта му *проситицука Ларонија одговара*: „*Да, срећни смо вала!*”⁷⁵.

Уз то, Август је, прикривено, али крупним корацима грабио ка Империји, која је, сама по себи, универзалног, а не националног карактера. У мешавини народа, религија, обичаја, навика, немогућ је био повратак старог националног, републиканског морала коме су тежили ови закони.

ЛИТЕРАТУРА

- Влашковић В., „Најбољи интерес детета у контексту породичноправног аспекта услуге сурогације”, *XXI век – век услуга и услужног права* (ур. М. Мићовић), књига VI, Правни факултет Универзитета у Крагујевцу, 2015, стр. 247 – 272.
- Гај, *Институције* (превод Станојевић, О.), Завод за уџбенике, Београд, 2000.
- Дела Божанског Августа*, превод и коментар: Снежана Ферјанчић, Београд, 2000.
- Дјурант, В., *Историја цивилизације, Цезар и Христ* (превод Величков, Љ.), Београд, 1996.
- Јовановић, М., *Августово брачно законодавство (Кадукарни закони)*, Београд, 1994.
- Јовановић, М., Чувено римско *Ius liberogum*, *Зборник радова Правног факултета у Нишу*, број 40-41, 2001, стр. 64 – 80.
- Јустинијанове Институције, превео Лујо Бакотић, Књижар издавач Геца Кон, 1912.
- Квинт Хорације Флак, *Целокупна дела*, I, превео Атанасијевић, С. М., Народна библиотека Вук Караџић, Крагујевац, 2005.
- Николић, Д. – Ђорђевић, А., *Законски текстови старог и средњег века*, Хамурабијев закон, Ниш, 2002.
- Полибије, *Историје* I, превела Рицл М., Матица Српска, Нови Сад, 1988.
- Библија*, Свето Писмо старог и новог завета, Прва књига Мојсијева (Постање), Глас Цркве, Шабац-Ваљево-Београд, 2005.

73) Sarcopino, J., *нав. дело*, стр. 101.

74) Tacit, *Historije*, I, 2, превео Josip Miklić, Latina et Graeca, Zagreb, 1987.

75) Decim Junije Juvenal, *Satire*, II, 37 превела Marjanca Pakiž, Fedon, Beograd, 2009.

- Carcopino, J., *Rim u razdoblju najvišeg uspona carstva*, preveli Ana Buljan i Tugomir Lukšić, Naprijed, Zagreb, 1981.
- Cherry, A. D., *Studies in Marriage Legislation of Augustus*, Saskatoon, Saskatchewan, 1981.
- Corpus Juris Civilis, Tomus I, II, Augustae Taurinorum, MDCCLXXXII.
- Decim Junije Juvenal, *Šesta Satira*, prevela Marjanca Pakiž, Izdavačka knjižarnica Zorana Stojanovića, Sremski Karlovci – Novi Sad, 1998.
- Decim Junije Juvenal, *Satire*, prevela Marjanca Pakiž, Fedon, Beograd, 2009.
- Dio's Roman History*, with an english translation by Cary, E., Vol. VI – VII, London – W Heinemann Cambridge Massachusetts Harvard University Press, 1955.
- Dionysius of Halicarnassus, *Roman Antiquities*, Translated by Earnest Cary, Vol. I, Cambridge Massachusetts Harvard University Press, London William Neinemann LTD, 1960.
- Gellius, *Attic Nights (Noctes Atticiae)*, translated by E. C. Rolfe, Loeb Classical Library, Cambridge, MA: Harvard University Press, 1927.
- Jacobs, A., *Maritus v Mulier: The Duoble Picture in Adultery Laws from Romulus to Augustus*, *Fundamina*, vol. 21, n. 2, Praetoria, 2015, стр. 276 – 288.
- Julije Paulo: *Sentencije*, preveo Ante Romac, Latina et Graeca, Zagreb, 1989.
- Plutarh, *Usporedni životopisi*, prevod Dukat Z., August Cesarec, Zagreb, 1988.
- Propertius, *Elegies*, Edited and traslated by G. P. Goold, Loeb Classical Library, Cambridge MA: Harvard University Press, 1990.
- Svetonije, *Dvanaest rimskih careva*, preveo Hosu S., Naprijed, Zagreb, 1978.
- Tacit, *Anali*, prevela Crepajac Lj., BMG, Beograd, 2000.
- Tacit, *Historije*, preveo Josip Miklić, Latina et Graeca, Zagreb, 1987.
- The History of Rome by Titus Livius*, Translated from the Original, with notes and illustrations by Baker, G. A. M., vol. I-VI, Bradford, S. F., Philadelphia, 1823.
- Ulpijan, *Knjiga Regula*, priredio i preveo Ante Romac, Latina et Graeca, Zagreb, 1987.

**Emilija D. Stankovic
Srdjan S. Vladetic**

MARRIAGE AND FAMILY REFORM BY AUGUSTUS

Resume

Aware that the past events, from a century before his succession to the throne, ruined his marriage, posterity and family life, with the adoption of *lex Iulia de maritandis ordinibus*, *lex Papia Poppea* и *lex Iulia de adulteriis coercendis* Augustus tried to preserve old family morality and marriage, as well as to increase the birth rate, particularly among higher classes of population.

This law prescribes the age for entering into marriage, privileges for the individual who respect it, but also the penalties for those who don't in terms of losing the right to inheritance and legates in general. In order to secure the efficiency of its implementation Augustus appointed the informants paying them to follow people and check whether they comply with the provisions of this law. Due to immorality and lack of dignity that is connected to certain professions and in order to preserve the distinction between certain classes, Roman senators were forbidden to marry a prostitute, an actress or a libertiones legeret woman. Through *ius liberorum* (the privilege through children) and *ius trium liberorum* (the privilege of three children) the individuals having children could avoid being punished for the offences for which childless people had to bear consequences. Other privileges were prescribed for the families with three children, as well. In order to raise family morality, adultery was strictly punished and for that purpose a standing court was established to publicly try such cases (*quaestio perpetua de adulteriis*). Incest and all kinds of sex crimes (*stuprum*) were also strictly punished.

Although these laws were comprehensive and strict, they did not prove to be efficient as a means of Augustus' ethical reform. Birth rate was not increased, while the number of bachelors, spinsters, divorce cases and sex crimes had grown as well. The reasons for failure can be found in the objectives of this law, which were set high at the very beginning. Also, the private life of people and their moral values could not be regulated by law exclusively. This is the reason why there were so many attempts to circumvent this law. Thus, the punishments for not being married or having children were avoided *fideicommissum* with prolonged engagements, adoptions, registration of prostitutes, etc.,

while in time the informants had usurped so much of property that became the threat for all classes of population.

Moreover, Augustas was moving covertly but quickly from a republic to an empire which is by nature of a universal and not of a national character. In such a mixture of nations, religions and customs, it was impossible to restore old Republican morality which this law supported.

Key words: Augustus, natality, family, marriage

---

* Овај рад је примљен 1. новембра 2018. године, а прихваћен на састанку Редакције 3. децембра 2018. године.